

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

ФІНАНСИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В
УКРАЇНІ ТА НАПРЯМКИ ЇХ ЗМІЦНЕННЯ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала: студентка II курсу, групи 672-2
денної форми навчання
спеціальність 072 «Фінанси, банківська
справа, страхування та фондовий ринок»
Говор Валерія Павлівна_____

Керівник:
доцент кафедри фінансів і кредиту
Грубляк Оксана Михайлівна_____

До захисту допущено на засіданні кафедри
протокол № ____ від _____ 2024 р.

Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.

АНОТАЦІЯ

Говор В.П. Фінанси органів місцевого самоврядування в Україні та напрямки їх зміцнення. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2024. 60 с.

У кваліфікаційній роботі проведено дослідження теоретико-методологічні засади фінансів органів місцевого самоврядування, їх роль у реалізації регіональної політики, проаналізовано стан доходної бази місцевих бюджетів України, бюджету Чернівецької територіальної громади та Новоселицької територіальної громади за 2019 – 2023 роки, обґрунтовано перспективи розвитку фінансів органів місцевого самоврядування в Україні.

Ключові слова: фінанси органу місцевого самоврядування, територіальна громада, доходи місцевих бюджетів, податки, офіційні трансфери.

ANNOTATION

Hovor V.P. Finances of Local Self-Government Bodies in Ukraine and Directions for Their Strengthening. – Manuscript. Qualification work for obtaining the second (master's) level of higher education in the specialty 072 "Finance, banking, insurance and stock market". Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2024. 60 p.

The qualification work presents a study of the theoretical and methodological foundations of local self-government finances, their role in the implementation of regional policy, analyzes the state of the revenue base of local budgets in Ukraine, the budget of the Chernivtsi territorial community, and the Novoselytsia territorial community for 2019-2023, and substantiates the prospects for the development of local self-government finances in Ukraine.

Keywords: finances of a local government body, territorial community, local budget revenues, taxes, official transfers.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ В.П. Говор

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	7
1.1. Економічна суть фінансів органів місцевого самоврядування	7
1.2. Місцеві бюджети як основна складова фінансів органів місцевого самоврядування	11
1.3. Роль місцевих бюджетів у реалізації загальнодержавних соціально- економічних завдань	15
Висновки до розділу 1	18
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА СТРУКТУРИ ФІНАНСІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗА 2019 – 2023 РОКИ	20
2.1. Аналіз доходів місцевих бюджетів України	20
2.2. Аналіз фінансів Чернівецької міської територіальної громади	28
2.3. Аналіз фінансів Недобоївської сільської територіальної громади	35
Висновки до розділу 2	42
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ЗБІЛЬШЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БАЗИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	44
3.1. Створення середовища для формування фінансової бази	44
3.2. Перспективи зміцнення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування	46
Висновки до розділу 3	50
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

Економічний розвиток країни, окремої територіальної одиниці, бізнесу або домогосподарства безпосередньо залежить від наявності необхідних ресурсів. До них належать природні, фінансові, демографічні, майнові, інтелектуальні та інші види ресурсів. Кожен з них відіграє важливу роль у забезпеченні ефективної діяльності економічних суб'єктів, проте, за думкою багатьох економістів, фінансові ресурси є найбільш значущими та складними.

Фінанси органів місцевого самоврядування – це не лише об'єкт економічних відносин, але й реальне відображення фінансової діяльності органів місцевого самоврядування. Суб'єктами цих відносин є територіальні громади та органи місцевого самоврядування, які діють від їх імені, а також державні органи, юридичні та фізичні особи, які беруть участь у процесі формування, розподілу та використання фінансових ресурсів.

Особливості управління фінансами органів місцевого самоврядування потребують чіткого наукового визначення їх суті, складу та класифікації. В умовах дефіциту власних фінансових ресурсів та нестабільності дохідних джерел органів місцевого самоврядування, дослідження цього питання є вкрай актуальним. Ретельний аналіз потенційних джерел та методів залучення ресурсів сприятиме створенню ефективної системи фінансового забезпечення територіальних громад.

Термін «фінанси органів місцевого самоврядування» в Україні є відносно новим і пов'язаний із розвитком інституту місцевого самоврядування та функціонуванням місцевих фінансів.

Вагомий внесок у дослідження суті фінансів органів місцевого самоврядування, природи їх виникнення, складу та особливостей класифікації зробили такі вітчизняні вчені, як: Василик О.Д. [5], Павлюк К.В. [20], Єрмоменко А. [10], Кириленко О.П. [12], Опарін В.М. [19], Слухай О.В. [27] та інші.

Незважаючи на проведені вітчизняними науковцями дослідження, на даний час не існує єдиного підходу до трактування суті цієї економічної категорії, що в свою чергу ускладнює процес структуризації і класифікації фінансів місцевого самоврядування.

Тому метою роботи є дослідження фінансового стану та структури доходів місцевих бюджетів за період 2019 – 2023 років.

Завданнями роботи є:

1. Окреслити суть та значення фінансів органів місцевого самоврядування.
2. Дослідити роль доходів місцевих бюджетів як основної складової фінансів органів місцевого самоврядування.
3. Проаналізувати динаміку доходів місцевих бюджетів за 2019 – 2023 роки, зокрема вивчення змін у структури доходів, основних джерелах надходжень, а також їх впливу на бюджетну спроможність громад.
4. Оцінити ефективність податкової системи на місцевому рівні, зокрема аналіз податкових надходжень та визначення факторів, що сприяють або обмежують їх зростання.
5. Вивчити вплив фінансової децентралізації на місцеві бюджети, проаналізувати зміни у міжбюджетних відносинах та їх вплив на фінансову спроможність територіальних громад.
6. Визначити проблеми та перспективи для збільшення доходів місцевих бюджетів.

Об'єктом дослідження є місцеві бюджети територіальних громад України, їх доходи, структура та динаміка, а також фактори, які впливають на їх формування і зростання.

Предметом дослідження є динаміка та структура доходів місцевих бюджетів за період 2019 – 2023 років, аналіз основних джерел доходів, ефективність податкової системи, вплив фінансової децентралізації, а також проблеми і перспективи для збільшення доходів місцевих бюджетів.

Методи дослідження, що використані в роботі включають: синтез, аналіз статистичних даних, порівняльний аналіз, інституційний аналіз - вивчення

міжбюджетних відносин і взаємодії органів місцевого самоврядування з центральними органами влади для оцінки ефективності фінансової децентралізації.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі динаміки та структури доходів місцевих бюджетів територіальних громад України за період 2019 – 2023 років, з урахуванням змін, що відбулися після проведення фінансової децентралізації. У роботі систематизовано ефективність використання місцевих податків і зборів в умовах зміни міжбюджетних відносин, а також досліджено вплив цих змін на бюджетну спроможність різних регіонів.

Практична цінність дослідження полягає в наданні конкретних рекомендацій щодо підвищення ефективності використання ресурсів місцевих бюджетів, що може бути корисним для органів місцевого самоврядування, фахівців з фінансів та організацій, що займаються розвитком територіальних громад з урахуванням сильних і слабких сторін громади.

Інформаційна база дослідження включає в себе такі основні джерела: закони, укази та постанови, що регулюють фінансову діяльність місцевих органів влади в Україні, зокрема Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Бюджетний кодекс та документи, що визначають правила міжбюджетних трансфертів; офіційні публікації та бази даних Міністерства фінансів України, звіти місцевих органів влади та організацій; дослідження у сфері економіки місцевих бюджетів, статті та монографії, що аналізують розвиток фінансової децентралізації, податкову систему та соціально-економічний розвиток територіальних громад.

Структура роботи може бути побудована таким чином: вступ, з розділи, які розкривають суть дослідження, висновки та список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

1.1. Економічна суть фінансів органів місцевого самоврядування

Дослідження суті фінансів органів місцевого самоврядування, природи їх виникнення, особливостей їх формування, розподілу та використання пов'язано з розумінням змісту місцевого самоврядування та місцевих фінансів.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»: «місцеве самоврядування – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення» [3].

Також цим законом визначено, що: «Матеріально-фінансовою основою місцевого самоврядування є об'єкти права комунальної власності територіальних громад, зокрема: рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, а також кошти, отримані від їх відчуження» [3].

Органи місцевого самоврядування є юридичними особами, що представляють інтереси територіальних громад і виконують від їх імені функції та повноваження місцевого самоврядування.

Вони мають власні повноваження, в межах яких діють незалежно та несуть відповідальність за свої рішення. Окрім цього, органи місцевого самоврядування можуть отримувати окремі функції від органів виконавчої влади, за виконання яких вони підзвітні відповідним державним органам.

Закріплення інституту місцевого самоврядування на законодавчому рівні є ключовою умовою існування фінансів місцевого самоврядування як окремого та специфічного елементу фінансової системи держави.

Отже, якщо основою функціонування системи економічних відносин, які лежать в основі фінансів загалом, є поява держави та розвиток товарно-грошових

відносин, то формування фінансів органів місцевого самоврядування пов'язане з визнанням місцевого самоврядування як форми територіальної самоорганізації громадян для самостійного вирішення питань місцевого значення. Це також пов'язано з розподілом повноважень та відповідальності між державними органами і місцевими органами самоврядування, що передбачає передачу відповідних фінансових ресурсів у їхнє управління.

Беручи до уваги особливості діяльності основних суб'єктів місцевих фінансів, дослідження сутності фінансів місцевого самоврядування, на нашу думку, неможливе без чіткого розуміння та визначення їх ключових елементів.

Так, І.О. Петровська і Д.В. Клиновий вважають складовими фінансів органів місцевого самоврядування: «місцеві бюджети, фінансово-кредитні ресурси та фінансові ресурси підприємств комунальної форми власності» [21]. Інша група дослідників, О.П. Кириленко, П.К. Бечко і О.В. Ролінський, до фінансів органів місцевого самоврядування відносять: «доходи місцевих бюджетів, кошти цільових фондів, благодійні, спонсорські внески, пожертвування, фінансові ресурси підприємств комунальної власності та інші ресурси» [16].

Складовими елементами місцевих фінансів, на думку, К.М. Владимірова, О.Ф. Рогальського та Н.Г. Чуйко, є: «місцеві бюджети та фінансові ресурси підприємств, організацій і установ комунальної форми власності» [6].

Неоднозначний підхід до цієї проблематики має О.Р. Романенко. З однієї сторони, до складу місцевих фінансів автор включає: «фінансові ресурси місцевих органів влади (місцевий бюджет і цільові фонди) та фінансові ресурси підприємств комунальної форми власності» [25]. Однак, з іншої сторони, основними фінансовими фондами місцевих органів влади вважає: «місцевий бюджет, резервні та цільові фонди, фонди грошових ресурсів підприємств комунальної форми власності. Ресурси, що залучаються місцевими органами влади у вигляді банківських кредитів, від розміщення місцевих позик та деякі інші, перебувають у нефондовій формі» [25].

Вищенаведені результати досліджень науковців дозволяє зробити такі висновки. Якщо до складу фінансів органів місцевого самоврядування віднести доходи місцевого бюджету, то зарахування до їх складу коштів цільових фондів, фінансово-кредитних ресурсів, благодійних, спонсорських внесків та пожертвувань, на нашу думку, є недоречним.

Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачено: «право на утворення органами місцевого самоврядування цільових фондів, однак при цьому зазначено, що вони є складовою спеціального фонду відповідного місцевого бюджету» [3]. Отже, не можна вважати цільові фонди самостійною складовою частиною фінансів органів місцевого самоврядування.

Згідно Бюджетного кодексу України: «органи місцевого самоврядування можуть отримувати короткотермінові позички у фінансово-кредитних установах у межах поточного бюджетного періоду для покриття тимчасових касових розривів, що виникають під час виконання загального фонду місцевого бюджету, та здійснювати внутрішні і зовнішні запозичення до бюджету розвитку» [2].

Позики та запозичення, так само як благодійні та спонсорські внески й пожертвування, є частиною доходів місцевого бюджету, а не окремими елементами фінансів органів місцевого самоврядування.

Таким чином, на нашу думку, до самостійних складових фінансів органів місцевого самоврядування варто віднести: доходи місцевого бюджету, включно з власними фінансовими ресурсами бюджетних установ (надходження спеціального фонду); фінансові ресурси підприємств комунальної власності, що використовують змішану систему фінансування (окрім коштів, що надходять із місцевого бюджету); а також фінансові ресурси комунальних підприємств та організацій, які функціонують на принципах господарського розрахунку.

У функціонуванні категорії «фінансів органів місцевого самоврядування» знаходить своє втілення рух двох фінансових категорій: «доходи місцевих бюджетів» (макрорівень) і «фінансові ресурси підприємств комунальної форми власності» (мікрорівень).

На нашу думку, фінанси органів місцевого самоврядування – це грошові ресурси, що утворюються в результаті розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту (частина з яких акумулюється у відповідних фондах), які необхідні для виконання органами місцевого самоврядування їхніх функцій та завдань із забезпечення соціально-економічного розвитку територіальної громади.

Відомо, що зміст кожної економічної категорії розкривається через функції, які вона виконує. Функції демонструють її призначення та роль.

На наш погляд, фінансові ресурси органів місцевого самоврядування повинні виконувати такі функції:

- забезпечення фінансової автономії органів місцевого самоврядування від державних органів при вирішенні питань соціально-економічного розвитку громади;
- формування ресурсного потенціалу громади для задоволення її місцевих потреб;
- підтримка створення та функціонування установ, організацій і підприємств комунальної власності, формування їх початкового капіталу, а також повне або часткове фінансування з метою надання необхідних суспільних послуг мешканцям громади.

Для забезпечення ефективного використання фінансів місцевого самоврядування важливо враховувати місця їх акумуляції, зокрема: доходи загального та спеціального фондів бюджетної установи; власний капітал бюджетної установи (фонд у необоротних активах, фонд у малоцінних і швидкозношуваних предметах, результат виконання кошторису за загальним і спеціальним фондами місцевого бюджету); власний капітал організацій і підприємств комунальної власності (статутний, пайовий, додатковий і резервний капітали, нерозподілений прибуток); зобов'язання; забезпечення майбутніх витрат і платежів; доходи майбутніх періодів.

Одним із елементів фінансів місцевого самоврядування є фінансові резерви, які тимчасово не використовуються для покриття витрат бюджетних

установ або для обороту підприємств і організацій комунальної власності. Протягом бюджетного періоду резервний фонд зазвичай відіграє пасивну роль, проте наприкінці року невикористані кошти спрямовуються на фінансування поточних потреб бюджетних установ.

Отже, фінанси органів місцевого самоврядування як економічна категорія мають свої специфічні риси. Фінанси є фактичною основою місцевих бюджетів, що відображає реальні відносини органів місцевого самоврядування з державними органами, суб'єктами господарювання і населенням. Вони є ключовою ознакою фінансової незалежності місцевих органів у здійсненні їхніх владних функцій, а також основним джерелом для фінансування процесів розширеного відтворення, місцевих програм розвитку та соціального забезпечення громади.

1.2. Місцеві бюджети як основна складова фінансів органів місцевого самоврядування

У Конституції України надано поняття «місцеві бюджети», а саме, ст. 142 визначає, що: «матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад» [1].

Також, відповідно до ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», «бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) – план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування» [3].

Бюджетним кодексом України економічний зміст поняття «бюджет» тлумачиться як: «...план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної

влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду» [2].

Економічна суть місцевих бюджетів полягає у створенні грошових ресурсів, що є фінансовою основою для діяльності обласних, міських, селищних та сільських рад. Ці кошти використовуються для фінансування, утримання та розвитку соціальної інфраструктури та місцевого господарства. Іншими словами, місцеві бюджети є планом формування і використання фінансових ресурсів, необхідних для виконання функцій та повноважень органів місцевого самоврядування.

Згідно з дослідженнями К.В. Павлюк, яка вивчала питання формування та виконання доходів місцевих бюджетів, бюджети – це: «фонди фінансових ресурсів, призначені для реалізації завдань та функцій, покладених на органи місцевого самоврядування» [20].

Місцевий бюджет є основним інструментом, за допомогою якого місцева влада може впливати на локальний розвиток, створювати умови для економічного та соціального зростання в межах своєї юрисдикції.

Кириленко О.П. характеризує місцевий бюджет у трьох аспектах:

1. Як фінансову основу для реалізації функцій і повноважень місцевого самоврядування.
2. Як інструмент забезпечення фінансової стабільності територіальної громади через ефективне управління фінансовими ресурсами.
3. Як механізм стимулювання соціально-економічного розвитку на місцевому рівні, включаючи фінансування інфраструктурних проектів та забезпечення необхідних послуг для населення [12].

О.О. Сунцова тлумачить місцеві бюджети як: «сукупність розподільчих відносин, які виникають у зв'язку з утворенням та використанням фондів грошових засобів місцевих органів влади в процесі перерозподілу національного доходу з метою забезпечення розширеного відтворення та задоволення соціальних потреб суспільства» [28].

С.В. Мочерний вважає, що місцевим бюджетом виступає: «кошторис щорічних доходів і видатків місцевих органів влади, що визначається державним устроєм і відповідним адміністративним поділом» [17, с. 121].

К.В. Павлюк зазначав, що місцевий бюджет – це: «бюджет адміністративно-територіальних одиниць, що управляються місцевими органами влади» [20, с. 25].

В.М. Опарін визначає, що місцеві бюджети: «бюджети адміністративно-територіальних одиниць, призначені для фінансового забезпечення закріплених і делегованих відповідним місцевим органам влади і самоврядування функцій [18, с. 183].

Погляди І. Єфремова зосереджені на визначенні місцевих бюджетів як економічної категорії, що відображає сферу економічних відносин суспільства, пов'язаних із формуванням, розподілом і використанням централізованих фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні місцевих органів влади і спрямовані на соціально-економічний розвиток окремих регіонів країни [10, с. 132].

З цього випливає, що місцевий бюджет є планом утворення грошових фондів, які служать фінансовою основою для діяльності місцевих рад, і спрямовуються на виконання завдань, функцій і повноважень органів місцевого самоврядування.

Доходи бюджетів місцевого самоврядування є фінансовими ресурсами, що формуються на місцевому рівні для забезпечення виконання функцій та завдань органів місцевого самоврядування. Ці доходи необхідні для фінансування соціально-економічного розвитку територіальних громад та забезпечення надання основних послуг населення.

До основних джерел доходів місцевих бюджетів можна віднести:

1. Податкові надходження:

- податок на доходи фізичних осіб (частка, що надходить до місцевих бюджетів);

- податок на майно (податок на нерухоме майно, транспортний податок тощо);

- єдиний податок для фізичних осіб-підприємців (ФОП), який нараховується місцевими органами влади;

- податок на землю;

- інші податки і збори, що зараховуються до цих бюджетів.

2. Неподаткові надходження:

- плата за надані адміністративні послуги;

- ліцензійні збори та штрафи;

- плата за оренду майна, яке належить місцевим органам влади.

3. Трансфери:

- офіційні міжбюджетні трансфери – це кошти, що надходять з державного бюджету для фінансування окремих програм або для вирівнювання фінансових можливостей регіонів. Субвенції для виконання окремих завдань, наприклад, субвенції на освіту чи медичне обслуговування;

- гранти від міжнародних партнерів – це фінансова підтримка, яка надається урядам, органам місцевого самоврядування, неурядовим організаціям, підприємствам та іншим суб'єктам для реалізації проектів, що мають соціальну, економічну чи екологічну мету. Ці кошти надаються без необхідності їх повернення, за умови виконання визначених умов та досягнення певних цілей.

4. Інші доходи:

- кошти від продажу комунального майна;

- виплати від підприємств комунальної власності;

- дотації, гранти та благодійні внески.

Загалом, ефективне формування доходів місцевих бюджетів має важливе значення для забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування та розвитку територіальних громад.

1.3. Роль місцевих бюджетів у реалізації загальнодержавних соціально-економічних завдань

Сьогодні головним завданням бюджетної системи є доцільний розподіл функцій витрат між центральними та регіональними органами влади, а визначення стандартів міжбюджетного регулювання має бути їхньою спільною відповідальністю з урахуванням загальнодержавних завдань. Тут необхідно визначити критерії розмежування функцій державних органів та регіональних органів у реалізації бюджетної політики. На нашу думку, до компетенції регіональної влади повинні входити функції забезпечення добробуту населення, охорони природи, створення відповідних умов для високоефективної роботи підприємств і організацій, розробки концепції соціально-економічного розвитку регіону та механізму її реалізації, створення умов для розвитку всіх елементів виробничої інфраструктури та діяльності спеціалізованих соціальних підприємств, послугами яких користується населення регіону.

Місцеві бюджети в Україні не є абсолютно незалежними. Низка обмежень накладається на них щодо балансування власних доходів і витрат; при затвердженні та виконанні бюджетів; при наданні фінансових гарантій та гарантій за рахунок бюджетних коштів на користь інших осіб тощо. Місцеві бюджети хронічно дефіцитні. Це зумовлено: нестабільністю доходів і неповною сплатою податків, платежів та зборів до бюджету юридичними і фізичними особами; нерівномірним соціально-економічним розвитком, різним потенціалом регіонів країни; природними катастрофами (посухи, повені тощо), наслідки яких ліквідуються, зокрема, за рахунок місцевих бюджетів.

Річард А. Масгрейв в результаті своїх досліджень опублікував перший систематичний огляд конкретної ситуації багаторівневих державних систем, функцій і механізмів державного сектора [38].

Економіст М. Голдсміт у своїх дослідженнях зазначив, що: «фінансова незалежність місцевих органів влади є важливою умовою надання послуг

населенню через організацію його території та найбільш ефективне управління його ресурсами» [37].

На думку К. Беер-Тота: «якість і кількість публічних послуг, що надаються в країні, залежить від фінансових правил і стимулів, які регулюють взаємодію між різними суб'єктами державного сектора» [36].

Економісти Оуласвірта та Турала визнають, що: «фіскальна децентралізація вимагає від місцевих органів влади контролю над «власними» джерелами доходів, щоб досягти достатньої фінансової незалежності та підзвітності місцевим платникам податків» [39].

Чуницька І.І. висловила думку, що «перегляд і вдосконалення механізмів фінансової допомоги дозволить спрямувати фінансову допомогу регіонам, які не мають власних коштів для підтримки свого сталого фінансового становища» [34].

Питання фінансової незалежності місцевих бюджетів потребує глибокого аналізу особливо в країнах, що розвиваються. Оскільки зміни останніх років показують, що фінансова самостійність регіонів не обмежується наданими їм повноваженнями, бажано використовувати надані повноваження, розробити чіткий механізм їх реалізації. На нашу думку, питання фінансової самостійності місцевих бюджетів досліджено недостатньо.

Так, існують об'єктивні причини, які можуть перешкоджати перетворенню місцевої влади на ефективний інструмент соціально-економічного розвитку територій. До таких причин можна віднести:

1. Недостатній рівень фінансової автономії – багато місцевих бюджетів мають обмежені доходи, що ускладнює можливість фінансувати важливі соціально-економічні ініціативи на місцях. Місцева влада часто залежить від дотацій та субвенцій з державного бюджету, що обмежує її здатність приймати самостійні рішення.

2. Нерівномірний економічний розвиток у різних регіонах створює нерівні можливості для реалізації соціально-економічних програм. Більш розвинені регіони можуть мобілізувати більші ресурси для розвитку, тоді як менш

розвинені регіони стикаються з серйозними проблемами в залученні фінансів і інвестицій.

3. Бюрократичні бар'єри і централізоване управління – у деяких країнах існує велика бюрократія, що ускладнює процес ухвалення рішень на місцевому рівні. Централізоване управління може обмежувати повноваження місцевої влади та затримувати процеси розвитку.

4. Відсутність кваліфікованих кадрів – на місцевому рівні часто не вистачає достатньо кваліфікованих спеціалістів, які могли б реалізувати складні соціально-економічні проекти. Це може бути результатом недостатнього навчання або залучення людей до органів місцевої влади.

5. Політичні конфлікти або нестабільність на національному рівні можуть негативно впливати на стабільність і ефективність роботи місцевої влади. Крім того, соціальні фактори, такі як високий рівень бідності чи безробіття, можуть значно ускладнити завдання місцевої влади.

6. Необхідність реформування місцевого самоврядування, часто законодавчі та інституційні рамки місцевого самоврядування не відповідають сучасним вимогам. Невизначеність у розподілі повноважень між державними і місцевими органами влади може призводити до юридичних колізій, затримок в ухваленні рішень та уповільнення розвитку.

Ці та інші фактори створюють перешкоди на шляху до перетворення місцевої влади на потужний і ефективний інструмент соціально-економічного розвитку територій. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, включаючи удосконалення фінансової системи, реформу управлінських структур, залучення інвестицій та підтримку розвитку людських ресурсів на місцях.

Таким чином, місцеві бюджети створюють у розпорядженні кожного органу місцевого самоврядування реальну фінансову базу для реалізації їх діяльності. Система місцевих бюджетів дозволяє більш повно враховувати місцеві потреби та правильно співвідносити їх із заходами, які здійснює держава централізовано. Місцева влада повинна постійно піклуватися про збільшення

доходів місцевого бюджету та економне використання ресурсів, оскільки темпи зростання місцевої економіки та культури безпосередньо залежать від організації роботи з мобілізації місцевих економічних резервів і раціонального використання коштів, що, у свою чергу, сприяє успішному виконанню державного бюджету в цілому.

Висновки до розділу 1

Фінанси органів місцевого самоврядування є ключовим елементом забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад. Фінанси місцевих органів самоврядування виникають як результат розподілу національних фінансових ресурсів та організації місцевого бюджету, що дозволяє ефективно вирішувати місцеві потреби. Вони включають не лише доходи місцевих бюджетів, а й фінансові ресурси комунальних підприємств, що функціонують на рівні територіальних громад.

Основною функцією фінансів місцевого самоврядування є забезпечення фінансової автономії органів місцевого самоврядування, що дозволяє їм самостійно розв'язувати місцеві соціально-економічні питання. Водночас, фінанси органів місцевого самоврядування повинні бути достатніми для виконання необхідних функцій, надання суспільних послуг та розвитку інфраструктури, що є важливою частиною стратегічного розвитку територіальних громад.

Основними складовими місцевих бюджетів є доходи, що включають власні надходження, трансферти та гранти від держави та міжнародних організацій, а також витрати на розвиток і утримання місцевої інфраструктури. Місцеві бюджети не є самостійним джерелом фінансування, а залежать від зовнішніх факторів, таких як економічна ситуація в країні, фінансова підтримка з боку центральної влади та міжнародних партнерів.

Для забезпечення ефективного функціонування місцевих бюджетів необхідно постійно удосконалювати систему збору доходів, а також

впроваджувати стратегії для залучення додаткових фінансових ресурсів, зокрема через міжнародні гранти та інвестиції. Це дозволяє створити умови для сталого розвитку місцевих громад, поліпшення якості життя населення та підвищення рівня соціально-економічного добробуту на місцевому рівні.

Таким чином, місцеві бюджети виконують ключову роль у забезпеченні фінансової автономії органів місцевого самоврядування та ефективному використанні ресурсів для покращення життя на території відповідних громад.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА СТРУКТУРИ ФІНАНСІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗА 2019 – 2023 РОКИ

2.1. Аналіз доходів місцевих бюджетів України

Дані про доходи місцевих бюджетів України за 2019 – 2023 роки показують, що доходи місцевих бюджетів демонструють загальну тенденцію до зростання, хоча різні джерела доходів мають різну динаміку (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка доходів місцевих бюджетів України за 2019 – 2023 роки, млрд
грн [40]

Доходи	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Відхилення 2023 року до 2019 року, (%)	Виконання річного плану у 2023 році, %
1	2	3	4	5	6	7	8
Доходи місцевих бюджетів	560,5	471,5	580,7	555,1	652,6	16,4	97,6
Податкові надходження	270,5	285,6	346,7	393,5	434,5	60,6	102,3
Неподаткові надходження	26,1	21,5	27,2	22,0	36,5	39,8	103,3
Доходи від операцій з капіталом	2,9	3,5	3,5	2,3	3,6	24,1	114,2
Міжбюджетні трансферти	260,3	160,2	202,7	136,8	177,4	-31,8	86,8
Закордонні трансферти	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2	0,0	24,4

Загальні доходи місцевих бюджетів зросли з 560,5 млрд грн у 2019 році до 652,6 млрд грн у 2023 році, що становить зростання на 16,4%. Незважаючи на спад у 2020 році, після 2021 року спостерігається стабільне зростання доходів. Це свідчить про поступове відновлення місцевих бюджетів після економічних потрясінь, викликаних пандемією та факторами зміни політики центрального уряду щодо обсягу міжбюджетних трансфертів.

Податкові надходження зросли найбільш помітно – з 270,5 млрд грн у 2019 році до 434,5 млрд грн у 2023 році. Це приріст на 60,6%, що є найбільшим серед усіх категорій доходів. Виконання річного плану у 2023 році навіть перевищило 100% (102,3%). Основними факторами зростання податкових надходжень є покращення податкового адміністрування, підвищення ефективності збору податків та інфляція.

Неподаткові надходження також демонструють значне зростання – з 26,1 млрд грн у 2019 році до 36,5 млрд грн у 2023 році (зростання на 39,8%). Виконання плану у 2023 році становить 103,3%, що свідчить про ефективність збору неподаткових доходів. Зростання неподаткових надходжень може бути пов'язане з підвищенням ефективності управління державним та комунальним майном, а також іншими фінансовими активами.

Доходи від операцій з капіталом зросли на 24,1% – з 2,9 млрд грн у 2019 році до 3,6 млрд грн у 2023 році. Хоча цей сегмент має меншу частку в загальних доходах, позитивна динаміка свідчить про активізацію капітальних операцій та покращення управління активами на місцевому рівні.

Міжбюджетні трансферти, навпаки, значно зменшилися – з 260,3 млрд грн у 2019 році до 177,4 млрд грн у 2023 році, що становить спад на 31,8%. Це може бути ознакою зменшення державної підтримки місцевих бюджетів або реорганізації фінансової системи, спрямованої на збільшення фінансової незалежності місцевих органів самоврядування. Виконання плану в 2023 році становить лише 86,8%, що вказує на нестачу міжбюджетних надходжень.

Закордонні трансферти не мали суттєвого впливу на загальні доходи, їх частка залишається незначною, проте зберігається на стабільному рівні з незначним зростанням.

Зростання доходів місцевих бюджетів за період 2019 – 2023 років в основному забезпечується за рахунок податкових надходжень і неподаткових доходів, що свідчить про покращення фінансової стійкості місцевих органів.

Значне скорочення міжбюджетних трансфертів вказує на зміни у фінансовій політиці держави щодо децентралізації та підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів.

Зростання неподаткових доходів і доходів від операцій з капіталом демонструє покращення фінансового управління на місцевому рівні, що пов'язано з реформами у цій сфері.

Закордонні трансферти залишаються незначним джерелом доходів і не мають суттєвого впливу на загальні показники місцевих бюджетів.

Загалом, тенденції показують зростання фінансової незалежності місцевих бюджетів та ефективності управління фінансовими ресурсами на місцевому рівні.

Аналіз структури доходів місцевих бюджетів України виявляє декілька важливих тенденцій, пов'язаних із фінансовою незалежністю та конкурентоспроможністю територій.

У період з 2019 по 2023 рік структура доходів місцевих бюджетів України зазнала певних змін (табл. 2.2).

Податкові надходження показали суттєве зростання як у абсолютному вираженні, так і в структурі доходів. Частка податкових надходжень у структурі доходів зросла з 48,3% у 2019 році до 66,6% у 2023 році. Це свідчить про посилення ролі податкових надходжень у фінансуванні місцевих бюджетів і є результатом покращеного податкового адміністрування та збільшення економічної активності.

Таблиця 2.2

Динаміка структури доходів місцевих бюджетів України за 2019 – 2023 роки, млрд грн [40]

Доходи	2019 рік	Питома вага, %	2020 рік	Питома вага, %	2021 рік	Питома вага, %	2022 рік	Питома вага, %	2023 рік	Питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Доходи місцевих бюджетів	560,5	100,0	471,5	100,0	580,7	100	555,1	100	652,6	100
Податкові надходження	270,5	48,3	285,6	60,6	346,7	59,7	393,5	70,9	434,5	66,6
Неподаткові надходження	26,1	4,7	21,5	4,6	27,2	4,7	22	4	36,5	5,6
Доходи від операцій з капіталом	2,9	0,5	3,5	0,7	3,5	0,6	2,3	0,4	3,6	0,6
Офіційні трансферти	260,3	46,4	160,2	34,0	202,8	34,9	137	24,7	177,6	27,2
Цільові фонди	0,6	0,1	0,6	0,1	0,5	0,1	0,3	0,1	0,4	0,1

Неподаткові надходження також показали позитивну динаміку, хоча їхня частка в загальних доходах залишається відносно невеликою. У 2023 році частка неподаткових надходжень становила 5,6% проти 4,7% у 2019 році. Це вказує на поступове покращення ефективності управління фінансовими активами на місцевому рівні.

Доходи від операцій з капіталом мають незначний вплив на загальні доходи місцевих бюджетів, їхня частка коливається в межах 0,5-0,6% за весь період. Це свідчить про стабільну, але невелику роль капітальних операцій у бюджетному процесі.

Найбільші зміни спостерігаються в офіційних трансфертах, частка яких

значно знизилася з 46,4% у 2019 році до 27,2% у 2023 році. Це свідчить про поступове зменшення залежності місцевих бюджетів від державних субвенцій, що є результатом політики децентралізації та збільшення фінансової самостійності місцевих органів влади.

Частка цільових фондів залишається незмінною на рівні 0,1% протягом усього періоду, що вказує на обмежене використання цього інструменту у формуванні місцевих бюджетів.

Розглянемо надходження податкових доходів місцевих бюджетів України за 2019 – 2023 роки, їх структуру та динаміку (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка структури податкових надходжень місцевих бюджетів України за 2019 – 2023 роки, млрд грн [40]

Складові надходжень	2019	Питома вага, %	2020	Питома вага, %	2021	Питома вага, %	2022	Питома вага, %	2023	Питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7	8	8	10	11
Податок на прибуток підприємств	10,2	1,8	9,8	2,1	9,4	2,7	13,5	3,4	15,5	3,5
ПДФО і військовий збір	165,5	29,5	177,8	37,7	196,9	56,8	245,3	62,3	289,4	66,6
Єдиний податок	35,2	6,3	38	8,1	39,9	11,5	47,2	12	55,8	12,8
Рентна плата	5,2	0,9	4,6	1,0	4,6	1,3	8,7	2,2	6	1,4
Акцизний податок	13,7	2,4	15,6	3,3	15,1	4,4	13,1	3,3	23,4	5,4
Екологічний податок	2,2	0,4	2,1	0,4	1,8	0,5	1,6	0,4	1,3	0,3
Туристичний збір	0,2	0,0	0,1	0,0	0,1	0	0,2	0,1	0,2	0
Податок на майно	38	6,8	37,4	7,9	39,5	11,4	36,8	9,4	43,8	10,1
Збір за паркування транспортних засобів	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0	0,1	0	0,1	0
Разом	560,5	100	417,5	88,5	346,7	100	393,5	100	434,5	100

Аналіз динаміки структури податкових надходжень місцевих бюджетів України за 2019 – 2023 роки показує суттєві зміни в складі податків та їхній вплив на загальні податкові надходження.

Загальні податкові надходження демонструють зростання, хоча їх питома вага у структурі місцевих бюджетів змінюється з кожним роком. У 2023 році спостерігається найвищий рівень, що свідчить про посилення ролі місцевих податків у бюджетній системі.

Найбільша складова податкових надходжень – ПДФО і військовий збір, яка показала суттєве зростання. Частка ПДФО та військового збору зросла з 29,5% до 66,6% за період з 2019 по 2023 рік. Це свідчить про те, що збільшення доходів населення та військовий збір стали основними джерелами податкових надходжень для місцевих бюджетів. На це збільшення вплинуло: зростання заробітних плат та відповідне збільшення бази оподаткування, збільшення відповідно і військового збору.

Частка єдиного податку також суттєво збільшилася. Цей податок є важливим джерелом доходів місцевих бюджетів, особливо у малих і середніх громадах, де розвивається малий бізнес.

Акцизний податок також показує позитивну динаміку, його частка зросла майже удвічі. Це свідчить про ефективніші механізми збору податку з реалізації підакцизних товарів, таких як алкоголь і тютюн.

Податок на майно показав помірне зростання з 6,8% у 2019 році до 10,1% у 2023 році. Він є значущим для місцевих бюджетів, особливо в міських агломераціях, де вартість і кількість нерухомості є високими.

Частка податку на прибуток підприємств зросла з 1,8% у 2019 році до 3,5% у 2023 році, але цей податок займає відносно невелику частину в загальній структурі. Це може бути пов'язано з тим, що основні надходження податку на прибуток в основному зараховуються до державного бюджету.

Рентна плата займає невелику частку в структурі податкових надходжень (1,4% у 2023 році), проте показала зростання за рахунок підвищення ставок рентної плати за використання природних ресурсів.

Екологічний податок показав спад як у абсолютних значеннях, так і у відсотковій частці з 0,1% у 2019 році до 0,3% у 2023 році. Це може бути пов'язано із зменшенням промислового виробництва та змінами в екологічному законодавстві.

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) та військовий збір є найбільшим джерелом податкових надходжень і продовжує зростати, що свідчить про підвищення економічної активності населення.

Єдиний податок і акцизний податок також показують суттєве зростання, що свідчить про розвиток малого бізнесу та підвищення ефективності збору податків.

Податок на майно залишається значущим джерелом надходжень, особливо в міських районах, де вартість нерухомості продовжує зростати.

Податок на прибуток підприємств та рентна плата займають менші частки, проте їхнє зростання відображає певну фінансову стабільність підприємств та ефективність використання природних ресурсів.

Ступінь фінансової самостійності регіонів можна оцінити величиною перерозподіленого між місцевими бюджетами валового внутрішнього продукту (ВВП) та його часткою в структурі доходів зведеного бюджету країни.

Ці показники є індикаторами ступеня фінансової самостійності місцевих бюджетів і відображають економічне значення місцевих фінансів у загальній системі фінансування країни (рис. 2.1).

Частка доходів місцевих бюджетів у доходах Зведеного бюджету України суттєво знижувалася протягом аналізованого періоду. Це є наслідком зниження міжбюджетних трансфертів та збільшення державних доходів, що зменшило відносну вагу місцевих бюджетів у загальній структурі державних фінансів.

Частка доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) у доходах зведеного бюджету становила у 2019 році частка становила 21,8%; у 2020 році вона зросла до 22,6% і залишалася стабільною на рівні 22,7% у 2021 році; однак у 2022 та 2023 роках частка знижувалася – 2022 рік: 19,1%; 2023 рік – 15,2%. Навіть без урахування міжбюджетних трансфертів,

фінансова самостійність місцевих бюджетів знижувалася з 2022 року. Це свідчить про падіння доходів місцевих бюджетів через економічну нестабільність або кризові явища в економіці, які вплинули на їхні власні доходи.

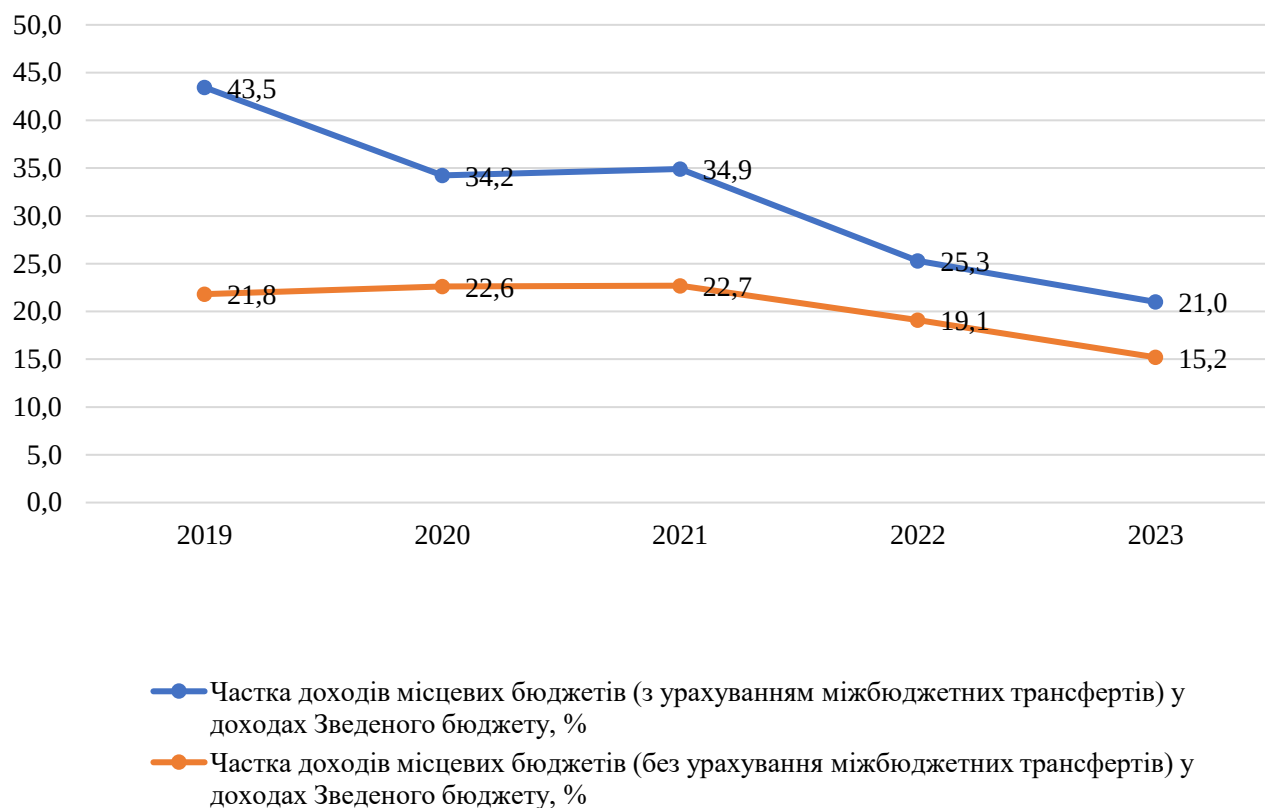

Рис. 2.1. Динаміка рівня фінансової самостійності місцевих бюджетів України, % [40]

Зменшення міжбюджетних трансфертів – це ключовий фактор, який пояснює зниження загальної частки доходів місцевих бюджетів. Економічні труднощі, спричинені військовим конфліктом та пандемією, вплинули на можливість місцевих бюджетів генерувати доходи через податки і збори. Відбулось зміщення в бік більшої централізації управління фінансами, що призвело до зниження частки місцевих бюджетів у загальнодержавних доходах.

Ці тенденції демонструють, що місцеві бюджети втрачали свою фінансову самостійність протягом 2022 – 2023 років, що, ймовірно, вимагає перегляду політики децентралізації та підтримки місцевих громад.

2.2. Аналіз фінансів Чернівецької міської територіальної громади

Міська територіальна громада – це адміністративно-територіальна одиниця в Україні, яка об'єднує населення певного міста та прилеглих населених пунктів. Громада володіє певним рівнем автономії і має власні органи місцевого самоврядування. Вона утворюється в процесі децентралізації з метою передання більшої кількості повноважень на місця для ефективнішого управління та надання послуг населенню. У рамках реформи децентралізації, міські громади отримали більше повноважень у таких сферах, як освіта, транспорт, житлово-комунальні послуги, планування міської інфраструктури тощо.

Дослідження доходів бюджету міської територіальної громади є важливим етапом для розуміння фінансової стійкості та ефективності управління громади. Доходи бюджету відображають економічну активність громади, рівень збирання податків, залучення інвестицій та можливості фінансування місцевих проєктів (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка доходів бюджету Чернівецької міської територіальної громади
за 2019 – 2023 роки, млн грн [40]

Доходи	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Відхиленн я 2023 року до 2019 року, (%)	Відхиленн я 2023 року до 2022 року, (%)
1	2	3	4	5	6	7	8
Доходи місцевого бюджету	2698	2465,4	2767,2	3384,4	4227,3	56,7	24,9
Податкові надходження	1516,9	1570,6	1876,3	2541,4	3068,1	102,3	20,7
Неподаткові надходження	201,6	148,8	176,7	177	375,2	86,1	112,0

Доходи від операцій з капіталом	29,4	56,5	37,2	133,9	183,2	523,1	36,8
Офіційні трансферти	938,3	678,2	663,3	523,5	583,2	-37,8	11,4
Цільові фонди	11,8	11,2	13,7	8,6	17,6	49,2	104,7

У 2023 році доходи Чернівецької громади склали 4227,3 млн грн, що на 56,7% більше порівняно з 2019 роком і на 24,9% більше порівняно з 2022 роком. Це свідчить про суттєве зростання бюджетних надходжень за п'ять років, яке може бути обумовлене різними факторами, зокрема покращенням збору податків, інфляційними процесами та іншими макроекономічними чинниками.

Податкові надходження зросли з 1516,9 млн грн у 2019 році до 3068,1 млн грн у 2023 році, що на 102,3% більше. Таке значне збільшення податкових надходжень свідчить про покращення економічної активності в громаді, ефективність податкового адміністрування та можливо, зростання доходів громадян і бізнесу. Порівняно з 2022 роком, податкові надходження також зросли на 20,7%, що підтверджує стійку тенденцію до збільшення податкових надходжень.

У 2023 році неподаткові надходження зросли на 86,1% порівняно з 2019 роком, склавши 375,2 млн грн. Порівняно з 2022 роком зростання неподаткових надходжень становило 112,0%, що свідчить про покращення управління муніципальними активами, збільшення доходів від оренди, адміністративних послуг або інших джерел.

Доходи від операцій з капіталом зросли дуже суттєво: з 29,4 млн грн у 2019 році до 183,2 млн грн у 2023 році, що на 523,1% більше. Порівняно з 2022 роком, приріст становив 36,8%. Таке зростання пов'язане з активізацією продажу комунального майна, землі або інвестицій у інфраструктурні проєкти.

Офіційні трансферти знизилися з 938,3 млн грн у 2019 році до 583,2 млн грн у 2023 році, що на 37,8% менше. Зниження трансфертів свідчить про

зменшення фінансової допомоги від держави, що є результатом зміни бюджетної політики та фокусування на зростанні власних доходів громади.

Доходи від цільових фондів зросли на 49,2% порівняно з 2019 роком, досягнувши 17,6 млн грн у 2023 році. Порівняно з 2022 роком приріст становив 104,7%, що свідчить про активізацію цільових програм і збільшення обсягів фінансування за рахунок цільових коштів.

Значне зростання власних доходів громади – зокрема податкових та неподаткових надходжень – свідчить про зростання економічної активності та покращення управління фінансами громади. Зниження офіційних трансфертів вказує на поступове зменшення залежності громади від державної фінансової підтримки, що є позитивною тенденцією в умовах децентралізації. Зростання доходів від операцій з капіталом та цільових фондів свідчить про ефективне використання муніципальних активів та активізацію програм розвитку.

Таким чином, Чернівецька міська територіальна громада демонструє стійке фінансове зростання, що дозволяє їй збільшувати власні ресурси для реалізації соціальних та інфраструктурних проєктів.

Структура доходів бюджету Чернівецької міської територіальної громади за 2019 – 2023 роки теж зазнала змін (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Динаміка структури доходів бюджету Чернівецької міської
територіальної громади за 2019 – 2023 роки, млн грн [40]**

Доходи	2019 рік	Питома вага, %	2020 рік	Пито ма вага, %	2021 рік	Пито ма вага, %	2022 рік	Пито ма вага, %	2023 рік	Пито ма вага, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Доходи місцевого бюджету	2698,0	100	2465,4	100	2767,2	100	3384,4	100	4227,3	100
Податкові надходження	1516,9	56,2	1570,6	63,7	1876,3	67,8	2541,4	75,1	3068,1	72,6
Неподаткові	201,6	7,5	148,8	6,0	176,7	6,4	177	5,2	375,2	8,9

надходження										
Доходи від операцій з капіталом	29,4	1,1	56,5	2,3	37,2	1,3	133,9	4,0	183,2	4,3
Офіційні трансферти	938,3	34,8	678,2	27,5	663,3	24,0	523,5	15,5	583,2	13,8
Цільові фонди	11,8	0,4	11,2	0,5	13,7	0,5	8,6	0,3	17,6	0,4

Податкові надходження є основним джерелом доходів бюджету, і їх частка збільшилася з 56,2% у 2019 році до 72,6% у 2023 році. Основними факторами зростання податкових надходжень є ефективне управління місцевими податками та розвиток економіки, що сприяє збільшенню податкової бази.

Неподаткові надходження становили невелику частину доходів громади, але їх частка збільшилася з 7,5% у 2019 році до 8,9% у 2023 році. Абсолютне зростання з 201,6 млн грн до 375,2 млн грн (+86,1%) свідчить про ефективне використання інших джерел доходів, таких як адміністративні збори, штрафи, доходи від комунальних послуг та оренди.

Доходи від операцій з капіталом залишаються відносно невеликими, але зросли з 1,1% у 2019 році до 4,3% у 2023 році. Абсолютний приріст із 29,4 млн грн до 183,2 млн грн (+523,1%) свідчить про активне використання комунального майна та участь у капітальних проєктах.

Офіційні трансферти від держави зменшилися як у відносному, так і в абсолютному вираженні. Їх частка зменшилася з 34,8% у 2019 році до 13,8% у 2023 році, а сума зменшилася з 938,3 млн грн до 583,2 млн грн (-37,8%). Це свідчить про тенденцію до зниження залежності громади від центрального бюджету та збільшення самостійності у формуванні власних доходів.

Цільові фонди залишаються незначною частиною бюджету з часткою близько 0,4% впродовж усього періоду. Однак абсолютне зростання з 11,8 млн грн у 2019 році до 17,6 млн грн у 2023 році (+49,2%) вказує на певну активізацію в сфері використання цільових коштів для фінансування окремих програм чи проєктів.

Загалом, структура доходів бюджету Чернівецької міської громади демонструє позитивну динаміку у напрямку підвищення фінансової незалежності та стійкості громади.

Податкові надходження залишаються основним джерелом доходів, що підкреслює їх важливість у фінансуванні місцевих потреб. Тому варто проаналізувати склад податкових надходжень та виділити основні бюджетоутворюючі податки бюджету Чернівецької територіальної громади (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка структури податкових надходжень бюджету Чернівецької міської територіальної громади за 2019 – 2023 роки [40]

Складові надходжень	2019, млн грн	Питома вага, %	2020, млн грн	Питома вага, %	2021, млн грн	Питома вага, %	2022, млн грн	Питома вага, %	2023, млн грн	Питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7	8	8	10	11
Податок на прибуток підприємств	4	0,1	2,3	0,1	5,3	0,3	5	0,2	8,4	0,3
ПДФО і військовий збір	930,1	34,5	999,1	63,6	1178,5	62,8	1745,1	68,7	1937,3	63,1
Єдиний податок	242,4	9,0	246,9	15,7	307,5	16,4	366,3	14,4	443,4	14,5
Рентна плата	0,5	0,0	0,3	0,0	0,5	0	0,6	0	0,2	0
Акцизний податок	137,2	5,1	130,1	8,3	149,9	8	179,1	7	298,6	9,7
Екологічний податок	0,3	0,0	0,5	0,0	0,9	0	1	0	1	0
Туристичний збір	0,8	0,0	0,4	0,0	0,6	0	1,7	0,1	2,3	0,1
Податок на майно	200,7	7,4	190	12,1	215,3	11,5	240,2	9,5	373,8	12,2
Збір за паркування транспортних засобів	1,1	0,0	1	0,1	1,3	0,1	2,4	0,1	3,1	0,1
Разом	2698,1	100	1570,6	100	1876,3	100	2541,4	100	3068,1	100

Податкові надходження бюджету Чернівецької міської територіальної громади за період з 2019 по 2023 рік зросли з 1516,9 млн грн у 2019 році до 3068,1 млн грн у 2023 році, що вказує на 102,3% зростання. Збільшення податкових надходжень було забезпечено переважно зростанням ключових податків, таких як податок на доходи фізичних осіб, військовий збір і єдиний податок.

У 2019 році ПДФО та військовий збір склали 930,1 млн грн або 34,5% від загальних податкових надходжень. У 2023 році цей показник зріс до 1937,3 млн грн, що складає 63,1% всіх податкових надходжень. Це демонструє стійке зростання частки ПДФО та військового збору, які стали головним джерелом податкових надходжень громади. Така динаміка свідчить про збільшення кількості платників податків та підвищення рівня заробітних плат у громаді.

Єдиний податок також демонструє стабільне зростання: з 242,4 млн грн у 2019 році до 443,4 млн грн у 2023 році, що вказує на 82,9% зростання. Частка єдиного податку збільшилася з 9,0% у 2019 році до 14,5% у 2023 році. Це є результатом розвитку малого та середнього бізнесу в громаді, який є основним платником єдиного податку.

Акцизний податок показав значне зростання з 137,2 млн грн у 2019 році до 298,6 млн грн у 2023 році, що відповідає 9,7% у структурі податкових надходжень 2023 року. Зростання акцизу пов'язане з активізацією торгівлі та споживання підакцизних товарів, таких як алкоголь, тютюн та паливо.

Податок на майно також демонструє стабільне зростання з 200,7 млн грн у 2019 році до 373,8 млн грн у 2023 році, що становить 12,2% від загальних податкових надходжень. Збільшення цього податку свідчить про розширення обсягів нерухомого майна в громаді, а також підвищення ставок оподаткування на нерухомість.

Рентна плата, екологічний податок, туристичний збір і збір за паркування транспортних засобів становили незначну частину податкових надходжень протягом аналізованого періоду. Наприклад, туристичний збір зріс із 0,8 млн грн у 2019 році до 2,3 млн грн у 2023 році, що свідчить про розвиток туристичного сектору, але його питома вага залишилася дуже низькою.

Частка податку на прибуток підприємств залишалася відносно стабільною, з невеликим зростанням: із 4 млн грн у 2019 році до 8,4 млн грн у 2023 році. Хоча цей податок займає незначну частину податкових надходжень (близько 0,3% у 2023 році), його подвоєння свідчить про позитивні зрушення в прибутковості підприємств громади.

Загалом, структура податкових надходжень Чернівецької громади демонструє сталий ріст і збільшення залежності від податків на доходи фізичних осіб та бізнес-діяльності.

Отже, дослідження доходів бюджету міської територіальної громади дозволяє оцінити фінансову стійкість громади, її спроможність самостійно забезпечувати соціальні та економічні потреби мешканців, а також ефективність використання ресурсів.

Сильними сторонами фінансової політики громади є загальне зростання доходів бюджету на 56,7%, що вказує на зростання економічної активності та покращення фінансової бази бюджету; зростання податкових надходжень більш ніж удвічі (102,3%), що свідчить про активне нарощування податкових надходжень від місцевих суб'єктів господарювання та населення; збільшення ПДФО свідчить про зростання рівня зайнятості та зарплат у громаді, що є основою для довгострокової фінансової стабільності бюджету.

Слабкими сторонами фінансової політики громади є: зменшення офіційних трансфертів на 37,8%, що є наслідком змін у політиці міжбюджетних відносин і поставити під ризик фінансову стабільність, особливо якщо громада не зможе компенсувати цей дефіцит за рахунок власних джерел доходів; нерівномірне зростання окремих податків, таких як рентна плата, екологічний податок та туристичний збір, які займають незначну частку у структурі доходів і не демонструють істотного зростання.

2.3. Аналіз фінансів Недобоївської сільської територіальної громади

Сільська територіальна громада в Україні – це адміністративно-територіальна одиниця, що складається з кількох сіл або одного села, яке є центром громади. Така громада є базовою одиницею місцевого самоврядування і має право на управління своїми ресурсами, розпорядження бюджетом, а також реалізацію програм розвитку.

За останніми реформами в Україні (зокрема адміністративно-територіальною реформою 2015 року), сільські громади мають можливість об'єднуватися з іншими сільськими або селищними громадами для створення більших територіальних одиниць (так звані об'єднані територіальні громади), що дає їм більше фінансових можливостей і ресурсів для розвитку. Така громада має можливість самостійно планувати і реалізовувати стратегії розвитку та використовувати місцеві фінансові ресурси для покращення життя своїх жителів.

Сільська громада має власний бюджет, основними джерелами якого є податки та збори, які надходять від мешканців громади, а також трансферти з державного бюджету. Це дає можливість фінансувати різноманітні потреби громади, від ремонту доріг до розвитку соціальної інфраструктури. Проаналізуємо доходи бюджету Недобоївської сільської територіальної громади за 2019 – 2023 роки (табл. 2.7).

Динаміка доходів бюджету Недобоївської сільської територіальної громади за період 2019 – 2023 років демонструє як зростання, так і зміни в структурі джерел доходів.

У 2023 році загальні доходи місцевого бюджету становили 113,3 млн грн, що на 25,6% більше, ніж у 2019 році (48,5 млн грн). Порівняно з 2022 роком (90,2 млн грн), зростання склало 25,6%.

Податкові надходження за 2023 рік становили 32,7 млн грн, що на 172,5% більше, ніж у 2019 році (12,0 млн грн). Порівняно з 2022 роком (29,8 млн грн), зростання становить 9,7%. Це свідчить про значне збільшення податкових

надходжень через покращення бізнес-клімату та збільшення кількості податників.

Таблиця 2.7

Динаміка доходів бюджету Недобоївської сільської територіальної громади за 2019 – 2023 роки, млн грн [40]

Доходи	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Відхилення 2023 року до 2019 року, (%)	Відхилення 2023 року до 2022 року, (%)
1	2	3	4	5	6	7	8
Доходи місцевого бюджету	48,5	47,0	89,4	90,2	113,3	133,6	25,6
Податкові надходження	12,0	16,7	27,1	29,8	32,7	172,5	9,7
Неподаткові надходження	1,4	0,9	2,7	6,7	16,6	1085,7	147,8
Доходи від операцій з капіталом	0,1	0	0,2	0	0,1	0,0	-
Офіційні трансферти	35,0	29,4	59,1	53,7	63,4	81,1	18,1
Цільові фонди	0,01	0,01	0,2	0,1	0,01	0,0	-90,0

Неподаткові надходження значно зросли: з 1,4 млн грн у 2019 році до 16,6 млн грн у 2023 році, що є зростанням на 1085,7%. Це є вражаючим збільшенням, що свідчить про нові джерела доходів, ймовірно, від оренди майна чи інших активів громади. Порівняно з 2022 роком (6,7 млн грн), зростання становить 147,8%.

Доходи від операцій з капіталом незначні і коливаються між 0,1 млн грн у 2019 році та 0,1 млн грн у 2023 році. Вони не мали значного впливу на бюджет громади.

Офіційні трансферти зросли з 35,0 млн грн у 2019 році до 63,4 млн грн у 2023 році, що на 81,1% більше. Порівняно з 2022 роком (53,7 млн грн), зростання становить 18,1%, що свідчить про збільшення державних чи інших бюджетних допомог.

Надходження до цільових фондів залишаються на низькому рівні і в 2023 році склали лише 0,01 млн грн, що є зменшенням на 90% порівняно з 2022 роком (0,1 млн грн).

Загалом, бюджет громади показує значне зростання доходів, зокрема завдяки податковим та неподатковим надходженням, що свідчить про зростання економічної активності, поліпшення фіскальної дисципліни або нові джерела доходів. Одночасно зростання офіційних трансфертів вказує на стабільну підтримку з боку держави.

Аналіз структури доходів бюджету Недобоївської сільської територіальної громади за 2019–2023 роки дозволяє оцінити зміни в співвідношенні різних категорій доходів (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Динаміка структури доходів бюджету Недобоївської сільської територіальної громади за 2019 – 2023 роки, млн грн [40]

Доходи	2019 рік	Питома вага, %	2020 рік	Питома вага, %	2021 рік	Питома вага, %	2022 рік	Питома вага, %	2023 рік	Питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Доходи місцевого бюджету	48,5	100	47,0	100	89,4	100	90,2	100	113,3	100
Податкові надходження	12,0	24,8	16,7	35,5	27,1	30,4	29,8	33,0	32,7	28,9
Неподаткові надходження	1,4	2,8	0,9	1,9	2,7	3,0	6,7	7,4	16,6	14,6
Доходи від операцій з капіталом	0,1	0,1	0	0	0,2	0,3	0	0	0,1	0,6
Офіційні трансферти	35,0	72,2	29,4	62,6	59,1	66,2	53,7	59,5	63,4	63,4
Цільові фонди	0,01	0,1	0,01	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,01	0,01

У 2019 році доходи місцевого бюджету становили 48,5 млн грн, і ця сума була розподілена між різними джерелами. У 2023 році загальні доходи бюджету громади зросли до 113,3 млн грн. Загалом структура доходів зберігає схожі пропорції, хоча деякі категорії зазнали значних змін.

Питома вага податкових надходжень у 2019 році становила 24,8% від загальної суми доходів. До 2023 року цей показник збільшився до 28,9%. Хоча податкові надходження зросли у абсолютних цифрах (на 172,5%), їх частка в загальному обсязі доходів зросла менш значно, оскільки інші категорії доходів також зросли.

Найбільший ріст питомої ваги податкових надходжень спостерігався у 2020 році (35,5%), а з 2021 року відзначається поступове зниження до 2023 року.

Питома вага неподаткових надходжень у 2019 році становила лише 2,8%, але вже до 2023 року цей показник зріс до 14,6%. Зростання в абсолютних значеннях становить 1085,7%, що є значним досягненням.

Відзначається значне зростання питомої ваги неподаткових надходжень з 2021 року (з 3,0% до 7,4% у 2022 році), а потім до 14,6% у 2023 році, що свідчить про нові джерела доходів, які значно посилили свою роль у фінансуванні бюджету.

Доходи від операцій з капіталом мають дуже малу питому вагу в загальному обсязі бюджету і коливаються між 0,1% (2019 рік) та 0,6% (2023 рік). Це свідчить про незначний вплив цієї категорії на бюджет громади.

Питома вага офіційних трансфертів у 2019 році становила 72,2%, а до 2023 року знизилася до 63,4%. Це зниження питомої ваги трансфертів пов'язано з суттєвим зростанням інших джерел доходів, таких як податкові та неподаткові надходження. Проте трансферти залишаються важливою частиною бюджету громади, забезпечуючи основне фінансування.

Цільові фонди складають незначну частку доходів місцевого бюджету, їх питома вага не перевищує 0,2% і навіть зменшується до 0,01% у 2023 році. Ці доходи майже не впливають на загальну структуру бюджету.

У 2023 році значно збільшилися неподаткові надходження, що дозволило знизити залежність від офіційних трансфертів, які все ж залишаються важливим джерелом фінансування. Податкові надходження також зросли, хоча їх частка в загальній структурі бюджету дещо зменшилася.

Загалом, зростання питомої ваги неподаткових надходжень і зменшення частки офіційних трансфертів свідчить про тенденцію до більшої фінансової незалежності громади.

Податкові надходження є основним джерелом власних доходів бюджету Недобоївської сільської територіальної громади, без урахування міжбюджетних трансфертів. Тому варто проаналізувати склад податкових надходжень та виділити основні бюджетоутворюючі податки бюджету Недобоївської сільської територіальної громади (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Динаміка структури податкових надходжень бюджету Недобоївської сільської територіальної громади за 2019 – 2023 роки [40]

Складові надходжень	2019, млн грн	Питома вага, %	2020, млн грн	Питома вага, %	2021, млн грн	Питома вага, %	2022, млн грн	Питома вага, %	2023, млн грн	Питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7	8	8	10	11
Податок на прибуток підприємств	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0,01	0,0
ПДФО і військовий збір	5,4	45,0	8,5	50,9	14,3	52,8	17,8	59,7	17	52,0
Рентна плата	0,1	0,8	0,01	0,1	0,2	0,7	0,2	0,7	0,2	0,6
Акцизний податок	1,9	15,8	2,5	15,0	2,7	10,0	2,5	8,4	4,6	14,1
Екологічний податок	0,01	0,1	0,01	0,1	0,01	0,0	0,01	0,0	0,01	0,0
Єдиний податок	2,7	22,5	3,7	22,2	5,5	20,3	4,8	16,1	5,7	17,4
Туристичний збір	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Податок на майно	1,9	15,8	1,9	11,4	4,3	15,9	4,5	15,1	5,1	15,6
Збір за паркування транспортних засобів	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Разом	12	100	16,7	100	27,1	100	29,8	100	32,7	100

Аналіз структури податкових надходжень бюджету Недобоївської сільської територіальної громади за 2019 – 2023 роки дозволяє оцінити зміни в питомій вазі кожного податку та визначити основні джерела податкових доходів.

ПДФО і військовий збір найбільше джерело податкових надходжень протягом всього періоду. Питома вага ПДФО і військового збору становила 45,0% у 2019 році і зросла до 52,0% у 2023 році. У абсолютних цифрах ПДФО і військовий збір зросли з 5,4 млн грн у 2019 році до 17 млн грн у 2023 році, що свідчить про значне зростання надходжень від цього податку. Найбільший ріст питомої ваги припав на 2022 рік (59,7%), що вказує на підвищену сплату цього податку через зростання кількості працевлаштованих осіб та підвищення мінімального розміру заробітної плати.

Всі роки, за винятком 2023 року, не спостерігається надходжень цього податку на прибуток підприємств, і його питома вага становить 0%. У 2023 році сума податку на прибуток підприємств становить 0,01 млн грн, що є мізерною часткою (менше 0,1%) від загальної суми податкових надходжень. Це свідчить про незначну роль цього податку в бюджеті громади.

Рентна плата має незначну питому вагу в бюджеті громади. У 2019 році її частка становила 0,8%, а в 2023 році знизилась до 0,6%. У грошовому вираженні сума рентної плати залишалась дуже низькою: від 0,1 млн грн у 2019 році до 0,2 млн грн у 2023 році.

Акцизний податок також є важливим джерелом доходу. Його питома вага у 2019 році становила 15,8%, а в 2023 році збільшилась до 14,1%. Сума надходжень від акцизного податку зросла з 1,9 млн грн у 2019 році до 4,6 млн грн у 2023 році. Порівняно з попередніми роками, акцизний податок став більш значущим джерелом доходу, хоча його частка у загальному обсязі податкових надходжень зменшилась.

Екологічний податок практично не має впливу на структуру податкових надходжень. Усі роки сума цього податку була незначною, і його питома вага майже не змінилась.

Єдиний податок є важливим джерелом доходу для бюджету громади, хоча його питома вага знижувалась протягом періоду. У 2019 році частка єдиного податку становила 22,5%, а в 2023 році зменшилась до 17,4%. Сума надходжень від єдиного податку збільшилась з 2,7 млн грн у 2019 році до 5,7 млн грн у 2023 році.

Упродовж 2019 – 2023 років туристичний збір та збір за паркування транспортних засобів не надходили до бюджету громади, їх частка становить 0% від загального обсягу податкових надходжень.

Податок на майно становить стабільний джерело доходу. У 2019 році його частка складала 15,8%, а в 2023 році зросла до 15,6%. У грошовому вираженні сума податку на майно збільшилась з 1,9 млн грн у 2019 році до 5,1 млн грн у 2023 році, що свідчить про стабільність цього джерела доходу.

Отже, основне джерело податкових надходжень – це ПДФО і військовий збір, з питомою вагою 52,0% у 2023 році. Це показує значну роль особистих податків у фінансуванні місцевого бюджету. Важливим є також акцизний податок та єдиний податок, які поступово збільшуються в грошовому вираженні, хоча їх питома вага в структурі податкових надходжень варіюється. Податок на майно і рентна плата залишаються стабільними, але не є основними джерелами доходів. Туристичний збір і збір за паркування транспортних засобів не вносять вклад у бюджет громади.

Таким чином, бюджет громади значною мірою залежить від податків, пов'язаних з фізичними особами (ПДФО), зростання яких свідчить про покращення економічної активності.

Аналізуючи дані про структуру доходів бюджету Недобоївської сільської територіальної громади за 2019 – 2023 роки, можна виділити як сильні, так і слабкі сторони громади на основі фінансових показників.

Сильними сторонами громади є: зростання податкових надходжень, зокрема податок на доходи фізичних осіб є основним джерелом доходів бюджету громади, і його частка зросла з 45% у 2019 році до 52% у 2023 році; зростання неподаткових надходжень також є позитивним сигналом; диверсифікація джерел

доходів – виявлено зростання акцизного податку та єдиного податку, що свідчить про деяку диверсифікацію доходів громади, зменшуючи залежність від одного джерела (ПДФО); податок на майно є стабільним джерелом доходу та вказує на наявність значної кількості майна, яке обкладається податком у громаді.

Слабкими сторонами громади є: залежність від офіційних трансфертів – незважаючи на диверсифікацію джерел доходів, офіційні трансферти (доходи від державних і місцевих фондів) залишаються важливим джерелом фінансування, і їх частка у 2023 році становить 63,4%; низька частка доходів від бізнесу: податок на прибуток підприємств не надходив у бюджет у 2019 – 2022 роках і 0,01% у 2023 році; невикористані можливості в туризмі – туристичний збір не надходить до бюджету громади.

Висновки до розділу 2

Зростання податкових надходжень є основним джерелом збільшення доходів місцевих бюджетів, що свідчить про покращення податкової системи та її адміністрування. Значне скорочення частки офіційних трансфертів місцевих бюджетів України свідчить про зменшення залежності місцевих бюджетів від державних дотацій, субвенцій та посилення їхньої фінансової автономії. Неподаткові надходження та доходи від операцій з капіталом продовжують відігравати незначну роль, але демонструють певну позитивну динаміку. Цільові фонди залишаються малозначущими для загальної структури доходів місцевих бюджетів. Ці зміни свідчать про зростання фінансової незалежності місцевих бюджетів, що може бути позитивним результатом децентралізації та реформ, спрямованих на збільшення ефективності місцевого самоврядування.

Міські територіальні громади є важливим елементом децентралізованої системи влади в Україні, що дозволяє підвищити ефективність управління, забезпечити місцеві громади фінансовими ресурсами та надати населенню якісні послуги на місцях.

Чернівецька громада має кілька сильних і слабких сторін фінансів. Сильними сторонами фінансової політики громади є загальне зростання доходів бюджету на 56,7%; зростання податкових надходжень більш ніж удвічі (102,3%); збільшення ПДФО свідчить про зростання рівня зайнятості та зарплат у громаді, що є основою для довгострокової фінансової стабільності бюджету. Слабкими сторонами фінансової політики громади є: зменшення офіційних трансфертів на 37,8%; нерівномірне зростання окремих податків, таких як рентна плата, екологічний податок та туристичний збір, які займають незначну частку у структурі доходів і не демонструють істотного зростання. Загалом, Чернівецька громада має позитивний потенціал для розвитку через інфраструктурні та екологічні ініціативи, але їй необхідно вирішувати питання старіння інфраструктури та забезпечення економічної самодостатності.

Сильні сторони Недобоївської сільської територіальної громади включають зростання податкових надходжень, стабільність трансфертів та диверсифікацію доходів. Однак, громада також має певні слабкі сторони, такі як висока залежність від офіційних трансфертів, низька частка податку на прибуток підприємств, і відсутність розвитку туризму, що є потенційною можливістю для розвитку.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ЗБІЛЬШЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БАЗИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

3.1. Створення середовища для формування фінансової бази

Створення середовища для формування фінансової бази є надзвичайно важливим для місцевих органів влади, оскільки це забезпечує стабільність і ефективність фінансового управління на місцевому рівні.

Фінансова база включає в себе як доходи, так і витрати місцевих бюджетів, і її основні елементи – це податкові надходження, офіційні трансферти та інші фінансові ресурси, які можуть бути залучені через місцеві ініціативи.

Фінансова база місцевих бюджетів може значно варіюватися в залежності від адміністративно-територіальної одиниці. Це відбувається через різний рівень економічного розвитку регіону та здатність максимально використовувати його економічний потенціал. У регіонах з розвинутою економікою місцеві бюджети, як правило, мають більш високі доходи завдяки великій кількості платників податків, розвиненій інфраструктурі та бізнес-сектору. Водночас у депресивних чи віддалених територіях, де економіка менш активна, фінансова база обмежена.

Основні чинники, що визначають наповненість місцевих бюджетів:

1. Рівень економічного розвитку безпосередньо впливає на здатність регіону генерувати доходи через податки, збори та інші доходи. Місцеві бюджети більше наповнюються в економічно розвинених районах, де є велика кількість підприємств, бізнесу та високий рівень зайнятості.

2. Використання економічного потенціалу регіону – ресурси та можливості для економічного розвитку, які необхідно використовувати раціонально. Це можуть бути природні ресурси, туризм, агропромисловість, розвиток малих і середніх підприємств. Максимальне використання цих можливостей дозволяє збільшити надходження в місцеві бюджети.

3. Цільове використання ресурсів, наповнення бюджету залежить також від того, як ефективно використовуються наявні бюджетні ресурси. Це включає правильний розподіл коштів на пріоритетні програми та проекти, а також запобігання неефективним витратам.

4. Трансферти та фінансова підтримка: У багатьох випадках для забезпечення стабільності місцевих бюджетів на регіональному рівні необхідно використовувати трансферти від держави чи інших джерел фінансування. Це особливо актуально для малозабезпечених чи сільських територій.

Ключові аспекти розвитку фінансової бази місцевих органів влади включають:

1. Залучення місцевих доходів – місцеві органи влади повинні забезпечити ефективне адміністрування податків, таких як податок на доходи фізичних осіб, місцеві податки та збори. Підвищення збору місцевих податків і зборів, таких як податок на майно та єдиний податок, може значно зміцнити фінансову базу громади.

2. Диверсифікація джерел доходів – місцеві бюджети повинні бути диверсифікованими, щоб зменшити залежність від одного джерела доходів. Це включає в себе використання грантів, трансфертів і навіть залучення приватних інвестицій для розвитку інфраструктури та економічних проектів. Розвиток нових бізнесів і підтримка підприємництва на місцевому рівні можуть також збільшити податкові надходження.

3. Ефективне планування бюджету, одним із важливих аспектів створення фінансової бази є ефективне планування та управління місцевими бюджетами. Це включає розподіл коштів на пріоритетні соціальні і економічні потреби, а також розвиток інфраструктури. Досвід показує, що найбільш успішні громади мають чіткі стратегії щодо управління фінансами, що дозволяє залучати додаткові ресурси для розвитку

4. Для створення фінансової бази місцеві органи влади повинні створювати сприятливі умови для інвестицій, включаючи поліпшення бізнес-клімату,

інфраструктурні проекти та створення спеціальних економічних зон або кластерів для залучення інвесторів.

5. Прозорість та інформаційна підтримка – для створення фінансової бази важливо мати добре налагоджене інформування громадян про місцеві фінансові можливості та податки. Це сприяє кращому збору податків та участі громадян у фінансуванні місцевих проектів.

Таким чином, наповненість місцевих бюджетів є результатом складної взаємодії між економічними можливостями регіону, його управлінськими здібностями та здатністю правильно використовувати наявні ресурси.

3.2. Перспективи зміцнення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування

Місцеві бюджети дійсно стали важливим інструментом реалізації регіональної політики. Це відбувається внаслідок децентралізації, яка передбачає передачу повноважень і ресурсів від держави до місцевих органів влади. Завдяки цьому місцеві бюджети набувають більшої ролі у розвитку територій, а також у забезпеченні соціальних послуг, інфраструктурних проектів і економічного розвитку на місцях.

Місцеві бюджети відіграють важливу роль у регіональній політиці, а саме:

1. Фінансування місцевих програм, що безпосередньо впливають на розвиток регіону, такі як будівництво доріг, шкіл, лікарень та інших соціальних об'єктів.

2. Місцеві органи влади мають можливість гнучко використовувати наявні ресурси для вирішення специфічних проблем місцевої громади, відповідно до її потреб.

3. Місцеві бюджети також допомагають громадам бути більш фінансово незалежними, оскільки більша частина доходів формуються за рахунок місцевих податків і зборів (наприклад, ПДФО, податок на майно).

4. У процесі формування і виконання місцевих бюджетів враховуються місцеві економічні, соціальні та екологічні умови, що дозволяє приймати ефективні рішення для розвитку регіонів.

Місцеві бюджети можуть сприяти зменшенню регіональних диспропорцій, створенню кращих умов для життя мешканців і залученню інвестицій, що в свою чергу сприяє сталому розвитку на місцевому рівні.

Роль місцевих бюджетів можна охарактеризувати через кілька основних аспектів:

1. Фінансування соціальних послуг. Місцеві бюджети дозволяють забезпечити стабільне фінансування соціальних послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, культура та соціальний захист. Це особливо важливо для територіальних громад, де центральні урядові програми не завжди можуть задовольнити специфічні потреби місцевого населення. Наприклад, фінансування ремонту шкіл, лікарень або будівництва нових соціальних об'єктів.

2. Інфраструктурні проекти. Місцеві бюджети є основним джерелом фінансування інфраструктурних проектів. Це включає будівництво та ремонт доріг, розвиток житлових комплексів, водопостачання, каналізації, а також інші інженерні мережі. Якість та доступність цих інфраструктурних об'єктів безпосередньо впливають на комфорт і безпеку життя мешканців, а також на привабливість регіону для інвесторів.

3. Економічний розвиток. Фінансування місцевих бізнесів і малих підприємств через місцеві бюджети допомагає стимулювати економічну активність в регіоні. Відзначається, що громади з сильними місцевими бюджетами можуть інвестувати в інноваційні проекти, підтримку малого та середнього бізнесу, створення робочих місць. Це сприяє зростанню місцевої економіки і покращенню рівня зайнятості населення.

4. Покращення якості життя. Завдяки фінансуванню з місцевих бюджетів здійснюються різні соціальні програми, орієнтовані на підвищення якості життя: підтримка молоді, пенсіонерів, допомога в наданні субсидій для оплати комунальних послуг тощо. Місцеві бюджети також дозволяють ефективно

вирішувати питання урбанізації, зокрема, розвиток зелених зон, безпеки на вулицях, а також освітлення та благоустрій міських територій.

5. Децентралізація та управлінська ефективність. Децентралізація сприяє тому, що місцеві органи влади можуть оперативніше реагувати на зміни в потребах громади і ефективніше управляти бюджетними коштами. Влада на місцях має більше повноважень для самостійного формування місцевих бюджетів, що забезпечує більшу автономію та контроль над економічними процесами в регіоні.

У підсумку, місцеві бюджети є основою для реалізації стратегії соціально-економічного розвитку на рівні територіальних громад, дозволяючи місцевій владі планувати і впроваджувати інвестиційні та соціальні проекти, спрямовані на покращення умов життя та підтримку сталого розвитку регіонів.

Для збільшення доходів місцевих бюджетів важливими напрямками в програмах соціально-економічного розвитку регіонів повинні бути:

1. Подальше поглиблення адміністративних реформ, оптимізація структури центрального та місцевого управління шляхом часткової децентралізації управлінських функцій на всіх рівнях регіонів та перегляд розподілу повноважень і завдань між державними та місцевими органами влади.

2. Збільшення економічного і виробничого потенціалу в регіонах з відносно низьким рівнем економічного та соціального розвитку, спрямування зусиль на наближення таких регіонів до середнього рівня розвитку на національному рівні. Це передбачає реалізацію різних політик, програм та ініціатив, які допоможуть розкрити потенціал таких регіонів. До прикладу, розбудова транспортної та комунальної інфраструктури; побудова індустріальних парків; розвиток місцевих галузей таких як сільське господарство і агропромисловість, туризм і культура; фінансування освітніх програм і підвищення кваліфікації робочої сили дозволить підвищити рівень кваліфікації населення, що сприятиме розвитку підприємництва та залученню більш складних і високооплачуваних робіт; залучення молоді до економічної діяльності через програми підтримки молодих підприємців та інноваційні

проекти допомагає стимулювати місцеву економіку; створення сприятливих умов для бізнесу; використання фінансової та технічної допомоги від міжнародних організацій для розвитку регіональної інфраструктури; інвестиції в охорону здоров'я, освіту та соціальні послуги не лише покращують добробут населення, але й сприяє економічному зростанню за рахунок підвищення продуктивності робочої сили.

3. Поліпшення податкової адміністрації, збільшення ефективності збору податків через удосконалення податкової адміністрації та сприяння покращенню податкової дисципліни. Основні напрямки вдосконалення можуть включати такі заходи: діджиталізація процесів та автоматизація збору податків; покращення прозорості та комунікації з платниками; оптимізація частоти та кількості перевірок, зосередження на ризик-орієнтованому підході, коли перевірки проводяться лише у тих платників, де є високі ризики ухилення від сплати податків або інші порушення; стимулювання добровільної сплати податків; запобігання ухиленню від сплати податків та боротьба з корупцією.

4. Подальше вдосконалення міжбюджетних відносин, запровадження справедливого і прозорого розподілу трансфертів, слід забезпечити, щоб міжбюджетні трансфери (субвенції та дотації) розподілялися відповідно до прозорих та об'єктивних критеріїв, що враховують демографічні, економічні та соціальні особливості кожного регіону; забезпечення стабільних і передбачуваних джерел надходжень до місцевих бюджетів, що дозволить місцевим органам влади ефективніше планувати свої витрати; запровадження системи регулярного контролю та оцінки ефективності використання коштів, які виділяються місцевим органам влади, щоб забезпечити досягнення конкретних результатів у соціально-економічному розвитку.

5. Поліпшення прозорості, якості та умов надання бюджетних послуг завдяки створенню доступних онлайн-платформ для подачі запитів на бюджетні послуги (наприклад, соціальна допомога, субсидії, пенсії), що дозволить скоротити час на обробку заявок і підвищити якість обслуговування; важливо запровадити механізми для систематичного моніторингу якості надання

бюджетних послуг на основі встановлених показників ефективності; впровадження систем зворотного зв'язку з громадянами через онлайн-платформи або спеціалізовані опитування допоможе отримати дані про рівень задоволеності громадян і виявити проблеми в роботі органів влади; встановлення єдиних стандартів для соціальних, освітніх, медичних та інших послуг допоможе забезпечити рівень якості, який буде однаковим по всій країні, незалежно від регіону чи населеного пункту.

6. Розвиток високотехнологічних галузей, впровадження інноваційних виробничих рішень, перш за все, через структурні зміни у розвитку транспортної, комунікаційної та енергетичної інфраструктури.

Перспективи збільшення доходів місцевих бюджетів залежать від здатності громад використовувати свій економічний потенціал, удосконалювати податкове адміністрування, реформувати міжбюджетні відносини та раціонально використовувати ресурси. Місцева влада повинна зосереджувати зусилля на стимулюванні економічної активності, покращенні управління та прозорості бюджетних процесів, що дозволить збільшити надходження до бюджету та забезпечити сталий розвиток регіонів.

Висновки до розділу 3

Загалом, для місцевих органів влади створення стабільної та надійної фінансової бази є головним завданням, яке дозволяє ефективно вирішувати соціально-економічні проблеми на місцях і сприяє сталому розвитку громад.

Місцеві бюджети відіграють ключову роль у соціально-економічному розвитку регіону. Вони стають основними інструментами реалізації місцевих політик і забезпечують фінансування важливих проєктів для покращення життєвих умов населення.

Перспективи збільшення доходів місцевих бюджетів є важливим аспектом розвитку місцевих громад та регіонів, що безпосередньо впливає на їхню фінансову незалежність і здатність реалізовувати соціально-економічні

програми. Ключовими напрямками для збільшення доходів місцевих бюджетів є:

1. Розвиток місцевого бізнесу та залучення інвестицій, що веде до розширення доходної бази. Зростання економічної активності безпосередньо збільшує податкові надходження, зокрема через податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), єдиний податок та акцизний збір.

2. Інвестиції в інфраструктурні проекти, як місцеві дороги, школи, лікарні, житлово-комунальні системи, підвищують економічну активність і створюють нові джерела доходу, як через зростання місцевого бізнесу, так і через збільшення кількості робочих місць.

3. Удосконалення адміністрування податків зможе зменшити ухилення від сплати податків і забезпечити стабільні надходження до бюджету.

4. Виведення підприємств із тіні та легалізація праці значно збільшують обсяги оподатковуваних доходів. Це може бути досягнуто через запровадження податкових пільг або ініціатив з детінізації економіки.

5. Передача більших повноважень місцевим громадам дозволяє їм самостійно вирішувати питання збору податків і управління доходами. Це підвищує їхню відповідальність і сприяє більш ефективному використанню бюджетних ресурсів.

6. Ефективніше планування витрат і зосередження коштів на пріоритетних проектах сприятиме раціональному використанню бюджетних ресурсів і покращенню загальної фінансової спроможності місцевих органів влади.

ВИСНОВКИ

Фінанси органів місцевого самоврядування – це сукупність грошових ресурсів, які використовуються місцевими громадами для реалізації їхніх повноважень та забезпечення соціально-економічного розвитку регіону.

Фінанси дозволяють органам місцевого самоврядування реалізовувати програми розвитку інфраструктури, забезпечувати надання соціальних послуг, управляти місцевими підприємствами та вирішувати інші питання місцевого значення.

Доходи місцевих бюджетів - це грошові надходження, які формуються на рівні територіальних громад і призначені для фінансування місцевих потреб та повноважень. Вони складаються з: податкових надходжень – місцеві податки та збори (єдиний податок, податок на доходи фізичних осіб, майнові податки, акцизний податок тощо); неподаткових надходжень – доходи від оренди або продажу комунального майна, плата за адміністративні послуги, штрафи; офіційних трансфертів – дотації та субвенції, що надаються з державного бюджету для вирівнювання бюджетної спроможності та фінансування конкретних програм; доходів від операцій з капіталом – надходження від продажу або управління комунальними активами.

Основними джерелами доходів місцевих бюджетів є податкові та неподаткові надходження, офіційні трансферти з державного бюджету, доходи від управління комунальною власністю, а також інші фінансові надходження, включаючи місцеві податки і збори.

За період 2019 – 2023 років доходи місцевих бюджетів зростали завдяки кільком ключовим факторам. Спостерігалось збільшення податкових надходжень, зокрема за рахунок податку на доходи фізичних осіб, єдиного податку та акцизного податку. Неподаткові надходження також показали зростання, особливо через ефективніше управління комунальним майном та доходи від адміністративних послуг.

Офіційні трансферти з державного бюджету продовжували відігравати важливу роль у підтримці місцевих бюджетів, хоча їхня частка поступово зменшується через більшу фінансову децентралізацію.

Загалом, зростання доходів свідчить про поступове зміцнення фінансової спроможності громад та розширення їх економічної бази.

Чернівецька міська територіальна громада демонструє позитивну динаміку зростання доходів, особливо за рахунок податкових надходжень, що свідчить про ефективну фінансову політику. Проте є слабкі місця, такі як залежність від окремих джерел доходів, зменшення трансфертів та недостатнє використання можливостей для залучення інвестицій і розвитку туризму. Робота над цими аспектами допоможе підвищити фінансову стійкість і самостійність бюджету громади.

Аналізуючи дані про структуру доходів бюджету Недобоївської сільської територіальної громади за 2019 – 2023 роки, можна виділити, що на відміну від міської громади, роль міжбюджетних трансфертів у сільських громадах є переважаючою, вони займають основну частку у доходах. Основне джерело податкових надходжень – це ПДФО і військовий збір, з питомою вагою 52,0% у 2023 році. Це показує значну роль особистих податків у фінансуванні місцевого бюджету. Важливим є також акцизний податок та єдиний податок, які поступово збільшуються в грошовому вираженні, хоча їх питома вага в структурі податкових надходжень варіюється. Податок на майно і рентна плата залишаються стабільними, але не є основними джерелами доходів. Туристичний збір і збір за паркування транспортних засобів не вносять вклад у бюджет громади.

Таким чином, бюджет громади значною мірою залежить від податків, пов'язаних з фізичними особами, зростання яких свідчить про покращення економічної активності.

Перспективи збільшення доходів місцевих бюджетів є обнадійливими за умови реалізації кількох важливих стратегій. Основними факторами зростання можуть стати стимулювання економічного розвитку на місцевому рівні,

підвищення ефективності податкового адміністрування та боротьба з тіньовою економікою. Важливу роль також відіграє подальша фінансова децентралізація, що дозволить громадам більш гнучко управляти своїми ресурсами та створювати нові джерела доходів через оптимізацію місцевих податків і зборів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.11.2024).
2. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 року № 2456-У1-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 17.11.2024).
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закону України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.11.2024).
4. Варга С.І. Фінансові ресурси місцевого самоврядування: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.04.01 "Фінанси, грошовий обіг і кредит". Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2001. 168 с.
5. Василик О.Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України: підручник для студ. вищ. навч. закладів. К.: Центр навчальної літератури. 2004. 539 с.
6. Владимиров К.М., Чуйко Н.Г., Рогальський О.Ф. Місцеві фінанси. навч. посіб. Херсон: Олдіплюс, 2006. 352 с.
7. Гапонюк М.А., Яцюта В.П., Буряченко А.Є., Славкова А.А. Місцеві фінанси: навч. метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни. К.: КНЕУ, 2002.
8. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: науково-аналітичне видання / наук. Ред Сторонянська І.З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України», 2022. 70 с.
9. Ефремов І.І. Місцеві бюджети та бюджети місцевого самоврядування: проблеми правового визначення. Форум права. 2009. № 1. С. 157-161.

10. Єрмоменко А. Місцеві бюджети у системі фінансового забезпечення територіальних громад. Економічний вісник університету, 2023. Вип. 57. С. 132–137.
11. Канєва Т.В., Карпенко М.Ю. Доходи місцевих бюджетів як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку території. Проблеми економіки. 2023. Т. 55. Вип. 1. С. 185–191.6.
12. Кириленко О.П. Місцеві фінанси: навч. посіб. Тернопіль: Астон, 2004. 140 с.
13. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: навч. посіб. К.: Київ, 2010. 487с.
14. Ломачинська І.А., Чуркіна І.Є. Децентралізація місцевих бюджетів в Україні: виклики в період війни. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2022. № 20. С. 29–31.
15. Мельник А. Підвищення конкурентоспроможності територіальних громад в умовах реалізації нової регіональної політики України. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. №1. С. 21–36.
16. Місцеві фінанси: підручник / За ред. О. П.Кириленко. К.: Знання, 2006. 677 с.
17. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: у трьох томах. ТІ / Редкол.: ... С.В. Мочерний та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2009. 864 с.
18. Опарін В.М., Малько В.І., Кондратюк С.Я. Бюджетна система: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. К.:КНЕУ, 2000. 208 с.
19. Опарін В.М. Фінансові ресурси: проблеми визначення та розміщення. *Вісник Національного банку України*. 2000. № 5. С. 10-12.
20. Павлюк К.В. Формування доходів місцевих бюджетів. Фінанси України. 2006. № 4. С. 24-37.
21. Петровська І.О, Клиновий Д.В. Фінанси (з елементами статистики фінансів): навч. посіб. К.: ЦУЛ, 2002. 300 с.

22. Піхоцька О.М. Ющик Ю.В. Аналіз виконання бюджетів в період воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна*. 2022. Вип. 35. С. 25–32.
23. Полякова Ю.В. Пріоритети забезпечення конкурентоспроможності регіонів України: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». 2018. 336 с.
24. Радіонов Ю.Д. Управління фінансовими ресурсами держави в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 1. С. 20-43.
25. Романенко О.Р. Фінанси: підручник. 4ге вид. К.: Центр учбової літератури, 2009. 312 с.
26. Семенов Г.А. Формування та використання місцевих бюджетів. *Економічний вісник Донбасу*. 2008. №2. С. 122-129.
27. Слухай О.В. Місцеві фінанси: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 192 с.
28. Сунцова О.О. Місцеві фінанси: навч. посіб. К.: ЦУЛ, 2010. 488. С.14.
29. Суховірська О.Б. Фінансові ресурси місцевих органів влади. *Фінанси України*. 2002. №11. С. 61-67.
30. Фінанси: навч. посіб. / В.С. Загорський, О.Д. Вовчак, І.Г. Благун, І.Р. Чуй. 2ге вид., стер. К.: Знання, 2008. 247 с.
31. Фінанси: підручник / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. К.: Знання, 2008. 611 с.
32. Федосов В.М., Бабич Т.С. Сутність і проблематика бюджетування: українські реалії. *Фінанси України*. 2008. № 1. С. 3-23.
33. Черевань І. В., Бородін Б. М. Перспективні зрушення регіонального розвитку в умовах воєнних викликів. *Наукові перспективи*, 2023. № 1(31). С. 190–199.
34. Чуницька І.І. Фінансові ресурси як базис формування фінансового потенціалу. *Економіка та держава*. 2007. № 5. С. 29-31.

35. Шматковська Т.О., Подзізей О.О. Концептуальні засади підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад. Економічний форум. 2020. № 4. С. 77–85.
36. Beer-Tóth K. Local Financial Autonomy in Theory and Practice. The Impact of Fiscal Decentralization in Hungary, Fribourg: University of Fribourg. 2009.
37. Goldsmith M. Local Autonomy: Theory and Practice. In: KING, Desmond S. and Pierre, Jon (eds). Challenges to Local Government. London: Sage, 1990. P. 15-36.
38. Musgrave R.A., Peacock A.T. Classics in the theory of public finance. 1958.
39. Oulasvirta L. and Turala M. Financial autonomy and consistency of central government policy towards local governments. International Review of Administrative Sciences. 2009. Vol. 75 (2). P. 311–332.
40. Державний веб-портал бюджету для громадян 2023. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 17.11.2024).